

УДК 94(560): 327.39

<https://doi.org/10.17721/1728-2640.2016.128.1.02>А. Бойко, магістрант  
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

## КУЛЬТУРНО-ЦИВІЛІЗАЦІЙНИЙ ЧИННИК У ФОРМУВАННІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УРЯДУ Р. ЕРДОГАНА

*Питання вступу Турецької Республіки до Європейського Союзу є однією з центральних проблем історії міжнародних відносин. Витоки цього питання варто шукати ще у процесах, які сформували сучасну турецьку державність, тобто у часи правління першого президента Республіки – Мустафи Кемаля Ататюрка. З приходом у 2002 р. до влади уряду на чолі з Реджепом Ердоганом, Туреччина повністю переглянула зовнішньополітичну стратегію. Зокрема, було активізовано зусилля, спрямовані на вступ країни до ЄС. Проте ці наміри не вдалося реалізувати через низку причин. У статті розглянуто вплив культурно-цивілізаційних чинників на формування зовнішньої політики Турецької Республіки у сфері європейської інтеграції. Простежено формування та еволюцію поглядів турецьких урядів на ідею "вестернізації" держави. Головну увагу приділено ідеям Ахмета Давутоглу та його стратегії зовнішньої політики Туреччини. Досліджено його погляди щодо значення східних культурно-цивілізаційних цінностей та релігії для міжнародного становища країн Сходу, та, зокрема, їх вплив на відносини з європейськими країнами. Зроблена спроба аналізу культурно-цивілізаційних відмінностей як фактору, що перешкоджає вступу Туреччини до Європейського Союзу.*

**Ключові слова:** Турецька Республіка, Європейський Союз, європейська інтеграція, Ахмет Давутоглу, Партія справедливості та розвитку.

Європейська інтеграція є одним з найбільш актуальних та суперечливих напрямків зовнішньої політики Турецької Республіки. Протягом значної частини ХХ ст. правлячі кола Туреччини послідовно відстоювали та впроваджували у життя стратегію зближення з європейською спільнотою та намагалися максимально модернізувати державу за європейським зразком.

Після завершення Другої світової війни країна посилила прозахідну орієнтацію й згодом вирішила приєднатися до європейських інтеграційних процесів. Завдяки істотним зусиллям на сьогоднішній день Турецька Республіка є повноправним членом багатьох міждержавних об'єднань, серед яких ОБСЄ (1971), Організації Економічного Співробітництва та Розвитку (1961), Ради Європи (1949). З 1964 р. Туреччина є асоційованим членом Європейського Об'єднання Вугілля та Сталі. 14 квітня 1987 р. було подано офіційну заявку на вхідження в цю організацію. Статус кандидата на вступ до Європейського союзу Анкара отримала під час саміту у Гельсінкі (Фінляндія) у 1999 р. Зважаючи на це можна стверджувати те, що Туреччина поступово проводила політику більш тісної співпраці із країнами Європи та робила це послідовно протягом тривалого часу.

Як ми бачимо, Туреччина вже пройшла велику частину складного шляху у напрямку вступу до Європейського союзу, проте значна кількість внутрішньої та зовнішньополітичних проблем ще й досі потребують вирішення. В наш час актуальності набувають також й інші питання: Чи дійсно Туреччині потрібен вступ до ЄС? Чи реальна ця перспектива взагалі? Як в останні роки змінювалася позиція Анкари щодо європейської перспективи країни? Чи дійсно хоче об'єднана Європа бачити у своєму складі Турецьку Республіку? На деякі з цих запитань ми спробуємо відповісти у цій роботі.

Від офіційного вступу до складу Європейського союзу Турецьку Республіку утримує низка проблем. Їх можна розділити на політичні, економічні та культурно-цивілізаційні. Насправді, усі ці причини взаємопов'язані, але в історичній літературі та публіцистичних роботах частіше увага приділяється політичним та економічним перешкодам.

Розгляд такої масштабної проблеми неможливий без огляду глибинних цивілізаційних, культурних та ментальних особливостей, а також відмінностей, які існували й існують між Туреччиною та країнами ЄС. Ми спробуємо зосередитись на огляді ідейних особливостей євроінтеграційної політики уряду колишнього (2002–2014) прем'єр-міністра Туреччини Реджепа Ердогана.

У цьому сенсі важливими для дослідження є історико-філософські роботи таких відомих американських політологів та соціологів як, Семюел Гантінгтон [11] та Френсіс Фукуяма [10]. Незважаючи на фундаментальні відмінності та навіть прями протилежності у підходах вчених, саме ці дві роботи слугували своєрідним дороговказом до з'ясування важливості глобального погляду на ментальні та ідейні особливості у підході до вирішення питання європейської інтеграції Туреччини.

Розглядаючи європейські перспективи Анкари, варто брати до уваги й зовнішню політику країни стосовно інших держав, зокрема Близького Сходу. Важливу роль у розумінні цих процесів відіграють сучасні історичні, політологічні та економічні дослідження фахівців різних країн: російського історика та політолога Анатолія Сотніченка [7; 8], українського спеціаліста Романа Рукомеди [6], американського політолога Александра М'юрінсона [17] та ін.

Основу джерельної бази дослідження складають статті та інтерв'ю Ахмета Давутоглу, колишнього радника прем'єр-міністра країни з питань зовнішньої політики, а згодом і міністра закордонних справ Турецької Республіки. Вперше за багато років таку високу посаду обіймала людина, яка має власну концепцію та стратегію розвитку зовнішньої політики країни. У своїх роботах А. Давутоглу послідовно викладав та обґрунтовував основні принципи та підходи "нової" турецької дипломатії. Саме за його часів зовнішня політика країни набула чітких та концептуальних засад [6, с. 188]. Велику увагу в дослідженнях А. Давутоглу приділено розгляду різних історико-філософських праць. У тому числі й роботам С. Гантінгтона та Ф. Фукуяма. На аналізі зовнішньополітичних поглядів прем'єр-міністра Туреччини великою мірою і базується це дослідження.

Проте почати слід із стислого аналізу підходів до ідеї європеїзації політичних попередників правлячої з 2002 р. Партії справедливості та розвитку. Спроби турецької держави модернізуватися шляхом "вестернізації" та приєднатися до європейської системи цінностей вже мали місце в історії. Найяскравішим прикладом такого підходу є діяльність першого президента (1923–1938) Турецької Республіки Мустафи Кемаля Ататюрка. Проте приклади орієнтованої на Захід державної політики можна знайти ще в часи існування Османської імперії.

Підґрунтя, створене за часів Ататюрка, мало значний вплив на подальшу історію європейської інтеграції Туреччини, адже підвалини сучасної турецької державності були закладені саме за часів першого президента з урахуванням та запозиченням характерних на той момент особливостей та рис провідних європейських

країн. Турецька еліта, яка мала чітке бажання й політичну волю зробити турецький народ сучасним, модернізованим та активно співпрацювати із Заходом, також істотно вплинула на процес реформування країни [11, с. 105]. Ці зміни мали глибинне значення і для Туреччини, і для всього мусульманського світу. Проте, майже усі країни Сходу з різних причин так і не засвоїли запозичені із Заходу ідеї і не досягли того економічного чи політичного успіху, на який розраховували [10, с. 358].

Поміж мусульманського світу Туреччина з часів проголошення республіки у 1923 р. була прапором процесу "вестернізації". Розглядаючи сучасну політику турецького уряду у сфері європейської інтеграції, ми повинні звернути увагу на певні особливості самої ідеї та концепції європейської Туреччини.

Для більшості найвагоміших та впливових країн Європи 20–30 рр. XX ст. характерними були ідеї створення національних держав із світськими цінностями: націоналізм, секуляризм, реформізм [4, с. 140]. Таку модель намагався побудувати у своїй країні й Ататюрк. Цю тезу добре ілюструють основні напрями реформ, проведених у Туреччині вже на початковому етапі існування республіки: республіканізм, націоналізм, народність (заперечення класових боротьби і поділу суспільства), етатизм, лаїцизм і революційність [2, с. 211].

Більше того, першому президенту Туреччини вдалося об'єднати населення країни навколо спільних ідей. Спочатку це була боротьба з інтервентами, потім прагнення реформувати країну за європейським взірцем.

Утім Європа докорінно змінилась з часів Ататюрка. В наш час це вже абсолютно інший геополітичний простір, порівняно із періодом середини XX ст. І це не дивно, адже такі події, як Друга світова війна, особливості політичного та економічного розвитку за умов існування біполярного світу, колапс європейських соціалістичних держав та СРСР змінили економічне, політичне та культурне обличчя цієї частини світу. Європейське співтовариство постійно наголошує на необхідності дотримання правових норм, демократії, свободи слова тощо. І часто звинувачення у бік Туреччини пов'язані із недотриманням саме цих норм.

Унаслідок глибокої та системної кризи, яка охопила всі аспекти життя країни, до влади у 2002 р. прийшла Партія справедливості та розвитку, очолювана Р. Ердоганом. Після перемоги на виборах лідер партії оголосив вступ Туреччини до Європейського Союзу пріоритетним завданням зовнішньої політики країни.

Ця перемога не була випадковою, адже політичний та ідейний спадок Ататюрка вже тривалий час переглядався у турецькому суспільстві. Досвід перебування турків за кордоном заохочував ісламістські настрої вдома. Так, наприклад, С. Гантінгтон зазначає, що турки, які повертались із Західної Німеччини, "реагували на вороже ставлення до них, звертаючись до того, що було знайоме їм з дитинства. І це був іслам" [11, с. 224]. Такі ідеї підтримувались і керівництвом новообраної правлячої партії.

Важливим фактом є те, що керівництво країни відмовилось від подальшої культурної "вестернізації". Адже від часів утворення республіки, майже 90 років її лідери мали тенденцію прирівнювати Схід з відсталістю, а Захід із сучасністю [18]. Водночас змінилось і саме керівництво. Це були не просто нові обличчя в уряді й парламенті. Це були люди з іншою ментальністю, світосприйняттям та ідеологією, яка пропонувала повернутися до традиційних цінностей, однак не до вузького, консервативного розуміння ісламу [8, с. 10]. Під час політичних виступів та промов сучасне керівництво країни дуже часто висловлювало думку про необхідність

приєднання Туреччини до Європейського союзу [9]. Проте в роботах А. Давутоглу можна прослідити і відмінну точку зору. Важливим є з'ясування причин суперечливих поглядів у турецькому суспільстві та політичній еліті на сучасний стан глобальної системи міжнародних відносин та зовнішньополітичні, зокрема євроінтеграційні перспективи Туреччини.

Після розпаду СРСР та завершення "холодної війни" Туреччина тривалий час знаходилась у пошуках нової стратегії у міжнародних відносинах та свого місця у світовій політиці, адже країна просто не була готова до розпаду Радянського союзу [7, с. 306]. А. Давутоглу, який на той час займав посаду міністра закордонних справ Туреччини, у своїх статтях звернув увагу на те, що після завершення протистояння між США та Радянським союзом у багатьох регіонах утворився вакуум сили, який слід було заповнити. Ключову проблему він вбачав у тому, що: "Кожна велика війна, починаючи із XVII ст. завершувалася мирним договором, який вів до побудови нового світового порядку... Проте нічого подібного не було зроблено після завершення "холодної війни"... Після двох десятиліть ще й досі нічого не зроблено у цьому напрямку" [16]. У такій ситуації Туреччина випрацювала власний підхід. За твердженням С. Гантінгтона: "У світі після "холодної війни" прапори мають значення, як й інші символи культурної ідентифікації... адже значення має культура, а для більшості людей культурна ідентифікація – найголовніша річ. Люди відкривають нові, іноді часто забуті символи ідентифікації й виходять на вулицю під новими, однак часто старими прапорами, що призводить до нових війн, часто зі старими ворогами" [11, с. 14]. Саме базуючись на національній та культурній ідентичності уряд, Р. Ердоган вирішив визначити зовнішньополітичні орієнтири для Туреччини.

Завершення "холодної війни" поставило перед Туреччиною ще й питання того, якої геополітичної стратегії дотримуватись далі. Адже історичний досвід показував, що дипломатичне лавірування Ататюрка між таборами ворогуючих сторін напередодні Другої світової війни значною мірою вберегло країну від приєднання до конфлікту, а подальша орієнтація лише на Захід завела Туреччину у період політичної стагнації та поставила країну перед питанням: "Куди рухатись після колапсу СРСР?" [8, с. 6–7].

Більшість соціологічних опитувань, які були проведені у країнах старої Європи, продемонстрували, що значна кількість респондентів виступали проти вступу Туреччини до ЄС [1, с. 34]. Колишній президент Франції Валері Жискар д'Естен, зокрема, заявив про ймовірний вступ Туреччини до складу Європейського союзу, як про "кінець для Європи" [3]. Таку тенденцію чудово усвідомлювали в Анкарі, тому одним із головних завдань перед новим урядом постала необхідність формування нової стратегії зовнішньої політики й, особливо, у відносинах з Європейським союзом.

Нова концепція турецької дипломатичної стратегії, архітектором якої і став А. Давутоглу, що на той час займав посаду радника уряду із питань зовнішньої політики "...в першу чергу посиляється на історію" [17, с. 6]. Більше того, "... важливою є історична глибина, географія та значний спадок у міжнародних відносинах" [17, с. 6], який залишила за собою ще Османська імперія. Тобто правлячі кола Туреччини намагались суттєво змінити зовнішньополітичні орієнтири.

Потрібно розуміти, що активізуючи свою зовнішню політику у напрямку розширення контактів із країнами Центральної Азії та Близького Сходу, турецьке керівництво переслідувало цілком реальні та конкретні політичні та економічні цілі. Так, наприклад, А. Давутоглу

стверджував, що: "...тікаючи від своїх історичних зв'язків у регіоні, Туреччина тікає від політичних та економічних можливостей" [18]. І це дійсно так, адже в результаті коригування зовнішньополітичних та зовнішньоекономічних пріоритетів торгівля із сусідніми неєвропейськими країнами значно зросла. Водночас була збільшена кількість дипломатичних представництв Туреччини у країнах, які не є членами ЄС.

Саме А. Давутоглу у своїх роботах звернув увагу на можливу небезпеку у трактуванні культурно-цивілізаційних відмінностей, які можуть стати прихованим катализатором реальних проблем, зокрема, у внутрішній політиці. З погляду Європи у Туреччині ніколи не існувало демократичного устрою. Проте в порівнянні з іншими країнами ісламського світу саме Туреччина є однією з найбільш демократичних країн. У діалозі з ЄС турецька сторона звичайно визнавала існування недоліків. Однак у Туреччині не вважали їх критичними. Більше того, сам А. Давутоглу робив обережні зустрічні звинувачення у бік європейських партнерів: "... ми, звичайно, будемо захищати права турок за кордоном. Особливо ми слідкуємо за зростанням ксенофобських поглядів у деяких країнах Європи" [14], та навіть робив спроби прямо вказати свою приналежність до європейських цінностей та культури: "Ми зацікавлені у питанні "Куди рухається Європа" з точки зору основних цінностей і ми будемо споглядати на розвиток демократії в Європі" [14]. Обґрунтовувалась така політика Туреччини не лише унікальними історичними чи географічними аргументами, але й демографічними викликами. Наприклад, А. Давутоглу наголошував на тому, що: "Турецька унікальна демографічна реальність залишає відбиток на зовнішній політиці. У Туреччині мешкає більше боснійців, ніж у Боснії, більше чеченців, ніж у Чечні... суспільство вимагає проводити активну зовнішню політику для забезпечення миру й безпеки..." [16]. До цього додавалась і важливість демократичних вимог самого турецького суспільства: "...зовнішня політика Туреччини також формується своєю власною демократією, відображаючи пріоритети власних громадян" [16]. Проте, турецьке керівництво не помітило важливих змін, які сталися в об'єднаній Європі в останні десятиліття. Так, демократичні цінності залишились важливим аспектом, але Туреччина має своє трактування "демократії" і завжди наголошує на тому, що буде дотримуватись балансу між демократією та внутрішньою стабільністю [16].

Розглядаючи сучасні мотиви зовнішньополітичної поведінки Туреччини, варто взяти до уваги важливість історичного та географічного обґрунтування. Зовнішня політика країни повинна уособлювати історичну спадщину Османської імперії. Такий концепт, за думкою А. Давутоглу, повинен базуватися на 4 пунктах: географічна глибина (розташування Туреччини поруч із такими регіонами та окремими країнами, як Балкани, Близький Схід, Центральна Азія та Російська Федерація), історична глибина (згадана вище правонаступність від Османської імперії), геокультурний аспект (існування глибоких культурних зв'язків із країнами колишньої імперії), геоекономічне положення (територія Туреччини є одним із важливих центрів транспортування енергоносіїв до Європи) [17, с. 6]. Проте слід зауважити і те, що, наприклад, географічне положення країни може розглядатися не лише як позитивне, адже Туреччина межує із трьома кризовими осередками на кордонах Європи і тому має впроваджувати вкрай обережну політику задля того, щоб не дозволити втягнути себе у конфлікт [5, с. 251].

А. Давутоглу також наголошував на тому, що насправді мультикультуралізму, про який часто згадували представники західних демократій, не існувало. Спиралючись на твердження Ф. Фукуями про невідкладну перемогу ліберальних цінностей, він переконував, що таким чином повністю зневажається історичний, культурний та ментальний досвід інших народів та цивілізацій [13, с. 187]. Також говорить він і про те, що таким чином не береться до уваги "... ціннісно-орієнтована уява не західних цивілізацій в організаційній структурі світового порядку" [16, с. 191].

Водночас у своїх статтях А. Давутоглу піддавав сумніву й цивілізаційний підхід С. Гантінгтона, обґрунтовувавши це тим, що дуже часто суперечності відбувалися і серед країн носіїв західної культури та важливостю взаємовпливів різних цивілізацій [15].

Обов'язковим компонентом розгляду культурно-цивілізаційних перешкод на шляху Туреччини до Європейського союзу є питання релігії. І хоча у жодних нормативно-правових документах ЄС жодним чином не вказано про важливість конфесійної приналежності потенційної країни-учасниці об'єднання [12], це питання є одним із ключових. Вірно оцінивши реальні масштаби складнощів релігійного чинника, А. Давутоглу робить доволі цікаві тлумачення та висновки щодо ролі та значення ісламу для турецької державності, суспільства та інших мусульманських країн: "Це правда, що іслам являє собою систематичну та послідовну ідеологію, так само, як і лібералізм чи комунізм, з власним кодексом моралі та доктриною політичної та соціальної справедливості ..." [15]. Виходячи з цього, ним було зроблено висновок про те, що потрібно розгортати вектор зовнішньої політики країни саме у бік інших мусульманських країн, а не орієнтуватися виключно на Європу та західні цінності в уособленні Європейського союзу.

Таким чином доцільно говорити про формування в сучасному середовищі політичної еліти Турецької Республіки нового ідейного підґрунтя щодо зовнішньої політики та, особливо, стосовно європейської інтеграції країни. Нова концепція турецької дипломатії має істотні відмінності від ідей, яких притримувалась офіційна Анкара протягом майже усього терміну існування республіки. Нове керівництво країни вирішило переглянути ідеї Ататюрка щодо прозахідної орієнтації у державній політиці та замінити їх на більш традиційні для мусульманського суспільства погляди, хоча й залишити ідею вступу Туреччини до ЄС пріоритетним завданням зовнішньої політики.

Значною мірою таке усвідомлення сформувалося завдяки поглядам А. Давутоглу та його концепції "стратегічної глибини". Даний підхід обґрунтовується низкою причин. Серед них є як політичні, так і економічні виклики. Однак значну роль тут відіграли й культурно-цивілізаційні чинники, до того ж не лише такі загальні, як релігія чи культура, але й спосіб мислення й ментальність турецької еліти, яка прийшла до влади у складі правлячої Партії справедливості та розвитку.

У першу чергу турецьку сторону непокоїв факт відвертого гальмування процесу інтеграції та наявність достатньо широкої опозиції серед європейських країн стосовно можливого входження Туреччини до складу ЄС. У своїх роботах А. Давутоглу неодноразово звертав увагу також на неприпустимість інтерпретації мультикультуралізму та демократії виключно за західним взірцем.

Саме від того, наскільки європейська спільнота буде готова до прийняття до свого складу Турецької Республіки, значною мірою буде залежати успіх самої ідеї європейської інтеграції Анкари. Потрібно розуміти той факт, що інтеграція Туреччини є важливою для інших країн Сходу у розумінні того, наскільки реалістичними є твердження представників ЄС про реальну демократію

незалежно від національної та релігійної приналежності тієї чи іншої країни.

#### Список використаних джерел

1. Гехт А.Б. Проблема интеграции Турции в Европейский Союз – история и современность / А. Б. Гехт // Проблемы современной науки и образования. – 2013. – № 4 (18). – С. 33–38.
2. Головченко В.І. Нова історія Азії та Африки: колоніальний Схід (кінець XIX – друга третина XX ст.): навч. посіб. / В. І. Головченко, В. А. Рубель. – К.: Либідь, 2010. – 520 с.
3. Замятин В. Д'Естен столкнул ЕС и Турцию [Електронний ресурс] / В. Замятин // День. – 2002. – 13 листопада. – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/ru/article/den-planety/desten-stolknul-es-i-turciyu> – Назва з екрану. – Дата звернення: 03.04.2016.
4. Корниенко Т.А. Европеизация как нормативно-политический контекст турецкой модернизации / Т. А. Корниенко // Историческая и социально-образовательная мысль. – 2013. – № 5. – С. 140–145.
5. Лільєгрєн Г. Від Талліна до Туреччини. Мемуари шведа і дипломата / Г. Лільєгрєн. – К.: Темпора, 2010. – 352 с.
6. Рукомєда Р.В. Реалізація основних положень концепції Ахмета Давутоглу у зовнішній політиці Туреччини / Р. М. Рукомєда // Стратегічні пріоритети. – 2014. – № 1 (30). – С. 187–192.
7. Сотниченко А.А. Расцвет и закат пантюркизма в Турции на рубеже XX и XXI вв. / А. А. Сотниченко // Рахмат-наме: Сборник статей к 70-летию Р.Р. Рахимова / отв. ред. М. Е. Резван. – СПб.: МАЭ РАН, 2008. – С. 306–317.
8. Сотниченко А.А. Турция: геополитическая ось Евразии / А. А. Сотниченко // Геополитика. – 2011. – № 11. – С. 4–13.
9. Турция листає главу епоса о євроінтеграції [Електронний ресурс] // Euronews. – 2013. – 11 ноября. – Режим доступу: <http://ru.euronews.com/2013/11/04/turkey-committed-to-democratic-reform/> – Назва з екрану. – Дата звернення: 03.04.2016.
10. Фукуяма Ф. Конец истории и последний человек / Ф. Фукуяма. – М.: АСТ, 2010. – 588 с.
11. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / С. Хантингтон. – М.: АСТ, 2003. – 603 с.
12. Является ли ЕС "христианским клубом"? [Електронний ресурс]. – Euronews. – 2011. – 6 октября. – Режим доступу: <http://ru.euronews.com/2011/10/06/is-the-european-union-a-christian-club/> – Назва з екрану. – Дата звернення: 03.04.2016.
13. Davutoglu A. Globalization and the Crisis of Individual and Civilizational Consciousness / A. Davutoglu // Globality versus Democracy? The Changing Nature of International Relations in the Era of Globalization / H. Köchler (ed.). – Vienna: International Progress Organization, 2000. – P. 85–201.
14. Davutoglu A. Principles of Turkish Foreign Policy and Regional Political Structuring / A. Davutoglu. – Ankara: Center for Strategic Research, 2012. – 12 p.
15. Davutoglu A. The Clash of Interests: An Explanation of the World (Dis)Order / A. Davutoglu // Intellectual Discourse. – 1994. – Vol. 2. – № 2. – P. 107–130.
16. Davutoglu A. Turkey's Zero Problems Foreign Policy [Електронний ресурс] / A. Davutoglu // Foreign Policy. – 2010. – 20 May. – Режим доступу: <http://foreignpolicy.com/2010/05/20/turkeys-zero-problems-foreign-policy/#sthash.DEfMjNuR.dpbs> – Назва з екрану. – Дата звернення: 03.04.2016.

17. Murinson A. Turkish Foreign Policy in the Twenty-First Century: Neo-Ottomanism and the Strategic Depth Doctrine / A. Murinson. – London: I.B.Tauris & Co Ltd, 2016. – 320 p.
18. Schleifer Y. The Ottoman Revival [Електронний ресурс] / Y. Schleifer // Foreign Policy. – 2010. – 28 September. – Режим доступу: <http://foreignpolicy.com/2009/09/28/the-ottoman-revival> – Назва з екрану. – Дата звернення: 03.04.2016.

#### References

1. GEKHT, A.B. (2013) Problema integratsii Turtsii v Evropeiskii Soiuz – istoriia i sovremennost. *Problemy sovremennoi nauki i obrazovaniia*. 4 (18), 33–38.
2. HOLOVCHENKO, V.I., RUBEL, V.A. (2010) *Nova istoriia Azii ta Afriky: kolonialnyi Skhid (kinets XIX – druha tretyna XX st.)*. Kyiv: Lybid.
3. ZAMATIN, V. (2002) D'Esten stolknul ES i Turtsiiu. *Den* [Online], 13 November. Available from: <http://www.day.kiev.ua/ru/article/den-planety/desten-stolknul-es-i-turciyu> [Accessed 3 April 2016].
4. KORNIENKO, T.A. (2013) Evropeizatsiia kak normativno-politicheskii kontekst turetskoi modernizatsii. *Istoricheskaia i sotsialno-obrazovatelnaia mysl*. 5, 140–145.
5. LILEGREN, G. (2010) *Vid Tallina do Turechchyny. Memuary shveda i diplomata*. Kyiv: Tempora
6. RUKOMEDA, R.V. (2014) Realizatsiia osnovnykh polozhen kontseptsii Akhmeta Davutoghlu u zovnishnii politytsi Turechchyny. *Stratehichni priorytety*. 1 (30), 187–192.
7. SOTNYCHENKO, A.A. (2008) Rastsvet i zakat pantiurkizma v Turtsii na rubezhe XX i XXI vv. In: M.E. Rezvan, ed. *Rakhmat-name: Sbornik statei k 70-letiiu R.R. Rakhimova*. Saint-Petersburg: MAE RAN, pp. 306–317.
8. SOTNYCHENKO, A.A. (2011) Turtsiia: geopoliticheskaia os Evrazii. *Geopolitika*. 11, 4–13.
9. Turtsiia listaet glavy eposa o evrointegratsii (2013). *Euronews* [Online], 11 November. Available from: <http://ru.euronews.com/2013/11/04/turkey-committed-to-democratic-reform> [Accessed 3 April 2015].
10. FUKUYAMA, F. (2010) *Konets istorii i poslednii chelovek*. Moscow: AST.
11. HUNTINGTON, S. (2003) *Stolknovenie tsivilizatsii*. Moscow: AST.
12. Yavliaetsia li ES "khristianskim klubom"? (2011) *Euronews* [Online], 6 October. Available from: <http://ru.euronews.com/2011/10/06/is-the-european-union-a-christian-club> [Accessed 3 April 2016].
13. DAVUTOLGU, A. (2000) Globalization and the Crisis of Individual and Civilizational Consciousness. In: H. Köchler, ed. *Globality versus Democracy? The Changing Nature of International Relations in the Era of Globalization*. Vienna: International Progress Organization.
14. DAVUTOLGU, A. (2012) *Principles of Turkish Foreign Policy and Regional Political Structuring*. Ankara: Center for Strategic Research.
15. DAVUTOLGU, A. (1994) The Clash of Interests: An Explanation of the World (Dis)Order. *Intellectual Discourse*. Vol. 2, Issue 2, 107–130.
16. DAVUTOLGU, A. (2010) Turkey's Zero Problems Foreign Policy. *Foreign Policy* [Online], 20 May. Available from: <http://foreignpolicy.com/2010/05/20/turkeys-zero-problems-foreign-policy/#sthash.DEfMjNuR.dpbs> [Accessed 3 April 2016].
17. MURINSON, A. (2016) *Turkish Foreign Policy in the Twenty-First Century: Neo-Ottomanism and the Strategic Depth Doctrine*. London: I.B.Tauris & Co Ltd.
18. SCHLEIFER, Y. (2010) The Ottoman Revival. *Foreign Policy* [Online], 28 September. Available from: <http://foreignpolicy.com/2009/09/28/the-ottoman-revival> [Accessed 3 April 2016].

Надійшла до редколегії 17.05.16

A. Boiko, Master student

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

### THE CULTURAL-CIVILIZATIONAL ASPECT IN THE FORMATION OF THE EUROPEAN INTEGRATION POLICY OF R. ERDOGAN GOVERNMENTS

*The question of European integration of Turkish Republic is considered as one of the central issues in the sphere of the history of international relations. The origins of this problem should be sought in the processes that have shaped the modern Turkish state, that being the rule of the first President of the Republic. With the government headed by R. Erdogan taking a grip of power in 2002, Turkey has fully revised its foreign policy. In particular, it intensified efforts to integrate the state to the EU. However, these intentions could not be realized due to a number of reasons.*

*The article considers cultural-civilization influence on the formation of the foreign policy of Turkish Republic in the sphere of European integration, formation and evolution of the views of the Turkish government on the idea of state "Westernization". It devotes main attention to the views of Ahmet Davutoglu and his strategy of Turkish foreign policy. The article also researches his views on the influence of the eastern cultural and civilizational values and religion on the international position of the Eastern countries and, in particular, on their relations with European countries. Moreover, the research provides an attempt to analyze the cultural-civilizational differences as a factor of preventing Turkey from entering the European Union.*

**Key words:** Republic of Turkey, the European Union, European integration, Ahmet Davutoglu, Justice and Development Party.